

## MOTIEJAUS KAZIMIERO SARBEVIJAUS *LECHIADA*: IMITACIJOS ŠALTINIAI IR EPINĖ TRADICIJA

Eugenija Ulčīnaitė

Vilniaus universiteto Klasikinės filologijos katedros profesorė

Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus poetinis palikimas yra tyrinėtas ir šiuo metu tyrinėjamas pakankamai intensyviai<sup>1</sup>, tačiau keletas jo tekstų tebėra nepelnytai pamiršti. Tarp jų ir poema *Lechiada*, kurios yra išlikęs ir publikuotas tik XI knygos fragmentas (327 eilutės). Tai šiame straipsnyje bandysime aiškintis, kokiais šaltiniais Sarbievijus rėmėsi, kuo sekė, kurių tikslų siekė.

Kūrinio pavadinimas *Lechiada* (*Lechias, ados*) akivaizdžiai nukreipia prie antikinių poemų: Homero *Iliados* (*Ilias, ados*), Vergilijaus *Eneidos* (*Aeneis, idos*) ir kt. Jų pagrindu arba jas imituojant Renesanso epochoje ir vėliau buvo sukurta nemažai poemų, skirtų atskirų Europos tautų istorijai, jų herojams ir žygiams įamžinti ar universalesniems klausimams gvildinti. Italų poetas Marcus Hieronymus Vida (1484/1485–1566) 1535 m. išspausdino poemą *Christiada* (*Christias*), kurioje pavaizdavo Jė-

zaus Kristaus gyvenimo ir kančios istoriją. Portugalų poetas Luisas de Camas (1524/1525–1580) 1572 m. išleido poemą *Luziadai* (*Os Luziados*), kurioje aprašė savo tėvynainio Vasko de Gamos kelionę aplink pasaulį. Prancūzų poetas Pierre’as de Ronsard’as (1524–1585) 1572 m. publikavo poemą *Fransiada* (*Fransias*) – joje Trojos mito pagrindu vaizduojamas tariamo Hektoro sūnaus Franko atvykimas į dabartinę Prancūziją ir pateikiama prancūzų kilmės iš trojėnų legenda. Lietuvių poetas Jonas Radvanas 1588 (1592?) m. Vilniuje išleido poemą *Radviliada* (*Radvilias*), skirtą žymaus LDK didiko Mikalojaus Radvilos Rudojo (1512–1584) gyvenimui ir žygiams šlovinti. Čia pateikiamas ir lietuvių kilmės iš romėnų legendos aprašymas.

Visos išvardytos poemos, išskyrus Kamenso *Luziadus*, parašytos lotynų kalba, hegzametru. Tai liudija klasikinės epinės poezijos tradiciją Europos literatūroje.

Pavadinimas *Lechiada* leidžia manyti, kad Sarbievijus šioje poemoje ketino pavaizduoti legendinį lenkų valstybės kūrėją Lechą (lenk. *Lech*, lot. *Lechus*) ir svarbiausius Lenkijos istorijos įvykius. Pats Sarbievijus poemos turinio niekur nėra aptaręs. Apie tai, kad tokį vei-

<sup>1</sup> Vienas naujausių bandymų pateikti Sarbievijaus tyrinėjimų bibliografiją: Maria Łukaszewicz-Chantry, *Trzy nieba. Przestrzeń sakralna w liryce Macieja Kazimierza Sarbiewskiego*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002, 150–153, tačiau šioje knygoje beveik visai nepaminėti Lietuvos mokslininkų darbai.

kalą rašo, sužinome iš Sarbievijaus laiško Plocko vyskupui Stanislovui Lubienskiui, rašyto Vilniuje, 1636 m. balandžio 19 d. Jame sakoma: „Frustra sim, si silentii mei patrociniūm aut ab inualetudine, qua saepiuscule tentor, aut a perpetuis sermonibus sacris, aut a *Lechiade*, quam iterum recudo [išskirta cituojant], accipiam“ („Dėl savo tylėjimo veltui bandyčiau teisintis ar liga, kuri dažnai mane kamuoja, ar nuolat sakomais pamokslais, ar *Lechiada*, kurią iš naujo perrašau“)<sup>2</sup>. Sarbievijaus ir Lubienskio korespondencijos leidėjas Jerzy Starnawski pateikia skirtinguose leidiniuose vartojamus skirtingus žodžius: 1643 m. ir 1757 m. – *reduco*; 1769 m. – *recudo*<sup>3</sup>. Pirmuoju atveju jo pasakymą galima suprasti kaip grįžimą prie nutraukto teksto rašymo, antrasis žodis leistų galvoti apie „taisymą“, „tobulinimą“, „perrašymą“, pažodžiui „perkalimą“ (lot. *cludere* – kalti, apdirbti metalą).

Jėzuitų kūrybos bibliografijoje nurodoma<sup>4</sup>, kad Sarbievijus šį kūrinių rengė (*parabat*), bet ar jis buvo visas parašytas, nežinome. Pranciškus Bohomolecas 1769 m. Varšuvoje išspausdino tai, ką jam tuo metu pavyko rasti Vilniaus profesų namų bibliotekoje, t. y. *Lechiados XI knygos fragmentą*. Pats Bohomolecas neabejoja, kad, sekdamas Vergilijaus

*Eneida*, Sarbievijus buvo sukūręs visą dvylikos knygų poemą, kuri turėjo tapti ne tik poezijos, bet ir istorijos pamoka tautiečiams<sup>5</sup>.

### ***Lechiados XI knygos fragmento struktūra ir turinys***

- 1–24 eil. Lenkų karalius Lechas kovoja su Bistonu (bistonai = trakai = turkai) ir yra įgijęs karinę persvarą. Aprašomuoju momentu vyksta paliaubos, kuriomis džiaugiasi abi pusės (5 eil.: *Taciturnae munere pacis / Gaudet uterque ducum*). Lenkų jaunuoliai išnaudoja šią pertrauką karinėms pratyboms, o turkai ieško būdų susigražinti pranašumą. Bistonui į pagalbą ateina burtininkas Jazyksas. Jo magišku menų dėka šalia Gniezno esančio ežero viduryje staiga iškyla nuostabūs rūmai, kurie iš karto patraukia lenkų karių dėmesį, ir šie bando į tuos rūmus patekti. Už sumanumą Marsas ir Bistonas dosniai apdovanoja Jazyksą (38 eil.: *At genitor Marsus simul Bistonque vocato / Dona viro cumulant*), o burtininkas žada, kad jo magiškieji menai atims norą lenkams
- 25–47 eil.

<sup>2</sup> *Korespondencja Macieja Kazimierza Sarbiewskiego ze Stanisławem Łubieńskim*, przełożył i opracował Jerzy Starnawski, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1986, 116–117. Lietuviškas vertimas straipsnio autorės.

<sup>3</sup> *Ibid.*, 117.

<sup>4</sup> *Bibliotheca scriptorum Societatis Jesu. Opus inchoatum a R. P. Petro Ribadineira, eiusdem Societatis Theologo, anno 1602. Continuatum a R. P. Philippo Aleggambe ex eadem Societate, usque ad annum 1642. Recognitum et productum ad annum Jubilaei 1675 a Nathanaele Sotvelo eiusdem Societatis presbytero*, Romae, 1676, 600.

<sup>5</sup> *Mathiae Casimiri Sarbiewski e Societate Jesu Opera posthuma*, Varsaviae, 1769, 29. Šiame straipsnyje remiamės *Lechiados* perspaudu knygoje: Maciej Kazimierz Sarbiewski, *Liryki oraz Droga rzymska i fragment Lechiady*. Przełożył Tadeusz Karyłowski TJ. Opracował Mirosław Korolko przy współudziale Jana Okonia. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1980, 566–580.

kovoti. Jazykso kerams pritaria Kintietė (Diana), antikinėje mitologijoje tapatinama ne tik su Mėnuliu, bet ir su Hekate, t. y. nakties, būrimų, kerėjimų deive.

68–90 eil.

*Išsamus rūmų aprašymas.*

Ežero viduryje iškilę rūmai aprašomi labai išsamiai: grindys spindi krištolu, šviečia krikščionės sienos, į lubas remiasi kolonos. Nuo viršaus sklinda auksinė šviesa, nustelbianti dienos šviesą. Sidabriniai slenksčiai, krištolas ir auksas sukuria banguojančios jūros vaizdą. Naktį, mėnulio šviesoje, rūmai atrodo dar išpūdingiau. Atrodo, kad pats Mėnulis (*Cynthia*) džiaugiasi savo darbu. Aplinkui žaliuoja pievos, žydi gėlės, ant medžių kabo auksiniai vaisiai.

98–138 eil.

Lenkų jaunuoliai ryžtasi aplankyti rūmus ir įsitikinti, ar jie tikri (112 eil.: *num veri ludat imago*). Atplaukęs gražiu laivu, juos į rūmus nuplukdyti siūlosi pats Jazyksas.

Į klausimus, iš kur šie rūmai atsirado, kam jie priklauso, ar jų valdytojas yra draugiškas Lechui, Jazyksas atsako: „Tuos rūmus pasirinko arkadiškosios Likijos valdytoja Diana, jūsų Dziewonia“ (133–135 eil.: *Candida Parthasii liquidum regina Lycae / Elegit Diana locum Dziewonia vestra, / Surgere iussit opus tantum*).

Dziewonia – lenkų mitologijoje minima medžioklės deivė, kurią Janas Dlugošas, Motiejus Strijkovskis ir kiti lenkų istorikai tapatina su romėnų Diana<sup>6</sup>.

143–195 eil. *Jaunuoliai stebuklingoje saloje.*

Lenkų jaunuoliai sulipa į Jazykso vairuojamą laivą, jiems besiantinant prie stebuklingos salos, iš dangaus pasigirsta nuostabi muzika, pagal kurią laivas tarsis ima šokti. Išlipę į krantą, jaunuoliai mato netoliese besiganančius baltus žirgus, tačiau kai bando prieiti ir paglostyti, šie pabėga tarsis viliodami karius į salos gilumą.

Aplinkui rūmus salos viduryje šoka nimfos, sukasi oreadžių rateliai, skamba kitaros. Visa tai, sėdėdama puošniame soste, apsupta rožių, stebi pati Karalienė, rankose ji lako likiškas strėles. Pamačiusi atvykusius lenkų jaunuolius, ji padeda į šalį strėles ir eina jų pasitikti. Diana liepia garsiau skambėti muzikai, linksmiau šokti ir pati įsitraukia į šokančiųjų būrį. Iš pradžių tik stebėję šį reginį, netrukus lenkai patys prisideda prie šokančiųjų.

224–246 eil. Kastoro ir Polukso varžybos, kiti

<sup>6</sup> Plg. „Diana, medžioklės deivė, sava kalba vadina Zievonija (*Ziewonia*) arba Dievone (*Dziewanna*)“: *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 2: XVI amžius, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001, 542.

reginiai, patraukiantys lenkų karių dėmesį.

247–320 eil. Šitaip tęsėsi lygiai mėnesį: 30 kartų apsuko ratą Kintietė, 30 kartų kilo ir leidosi Saulė. Tada visi jaunuoliai kviečiami grįžti į miestą (Gniezną), iš kurio buvo išplaukę į tariamą salą. Tačiau saloje jiems atrodė, kad praėjo vos viena diena, todėl lenkai piktinasi, kad taip greitai yra verčiami grįžti. Jie dar kelias dienas delsia ir linksminasi toliau. Pagaliau pats karalius (*rex ipse*) liepia savo sūnui plaukti į salą ir sugrąžinti ten esančius lenkų karius. Primenama, kad lenkai ir bistonai vėl atnaujina kovą, kad jau išsirikiavo kariuomenės ir kad bistonams į pagalbą atvyko skitai.

Kai Lecho sūnus Vizimiras priplaukia prie salos, stebuklingas reginys išnyksta, o lenkų kariai pasirodo stovį paprastuose laiveliuose. Vizimiras kviečia visus vėl stoti į kovą:

Arma, viri, renovate, ruat neglecta voluptas!

Primus in arma voco.

(311)

(Imkitės ginklų, kariai, užteks tų tuščių malonumų,

Aš jus į mūšį šaukiu.)

Lenkų kariai paklūsta jo raginimui, stoja į mūšį, tačiau kokio buvo jo baigtis, nesužinome, nes poemos tekstas toje vietoje nutrūksta.

Aptartoji *Lechiados* struktūra ir turinys atskleidžia keletą akivaizdžių imitacijos šaltinių. Pirmiausia čia minėtini antikiniai pavyzdžiai.

## Antikinė literatūra ir mitologija

Sarbievijus remiasi antikinių poemų (ypač Vergilijaus *Eneidos*) suformuota tradicija – tiek pasirinkdamas poemos pavadinimą, tiek pateikdamas gausių aliuzijų į antikinę mitologiją, tiek vartodamas antikinių poemų topiką. Dažniausiai *Lechiadoje* minimi Antikos dievai ir dievybės: Marsas, Venera, Diana, Febas, Saulė, Helijas, Hesperija, nereidės, oreadės, nimfos. Galima atsekti ir konkrečių imitacijos atvejų.

Sarbievijus Febą tapatina su Saule, ir tai pabrėžia daugelyje poemos vietų:

Hesperias nondum Phoebus decessit in undas

(266)

(Dar į Hesperijos vandenį Febas nebuvo nugrimzdęs.)

Aureus ut primo Phoebus surrexit Eoo,  
Promissam fert laetus opem [...]

(35–36)

(Kai su pirmąja Aušra auksinis Febas pakilo, Magas linksmai nusiteikęs nešė žadėtą pagalbą.)

Palyginkime:

Postera iamque dies primo surgebat Eoo,  
umentemque Aurora polo dimoverat umbram.

(*Aen.* III, 588–589)

(Aušo nauja diena iš rytų spinduliais pirmutiniais,

Ir nuo padangių Aušra rasotą miglą nuvaikė.)<sup>7</sup>

<sup>7</sup> Cit. iš: Vergilijus, *Eneida*, vertė Antanas Dambrauskas, Vilnius: Vaga, 1967.

Abu poetai vaizduoja Saulę važiuojančią  
per dangų ugniakojais žirgais:

Lucidus interea liquidis sol surgit ab undis  
Ignipedes moderatus equos terrasque salutat  
Pronus et aspecto plaudunt nova sidera campo  
(*Lech.*, 95–97; išskirta cituojant)  
(Saulė tuo tarpu šviesi iš skaidrių vandėnų jau  
pakyla  
Ir ugniakojus žirgus pakinkiusi sveikina žemė  
Iš aukštai žvelgdama, ir ploja jai naujosios  
žvaigždės.)

Postera vix summas spargebat lumine montes  
Orta dies, cum primum alto se gurgite tollunt  
Solis equi lucemque elatis naribus efflant.  
(*Aen.*, XII, 113–115)  
(Vos tik nauja diena pirmais spinduliais api-  
bėrė  
Aukštas viršūnes kalnų, iš jūros verpetų pakilo  
Saulės žirgai ir liepsna pasklido iš prunkščian-  
čių šnervių.)

*Lechiadoje* svarbią vietą užima Diana. An-  
tikos mitologijoje ji laikoma augmenijos, me-  
džioklės globėja, kartais tapatinama su Mėnu-  
liu, taip pat su Artemide bei Hekate<sup>8</sup>. Taigi  
Diana yra medžiotoja, miškų deivė, kartais lai-  
koma ir požeminio pasaulio atstove, kerėjimų  
deive.

Poemoje Diana turi medžiotojos bruožų.  
Ji „nešiojasi faretrą ir kartu su nimfomis šoka  
ratelius“ (*sociataque Nymphis exercet pharet-  
rata choros*, 135); ji „pasirišusi likietiškas strė-  
les“ (*Lyciasque induta sagittas*, 178); „Diana  
tuojau atsiriša nuo šono strėlinę“ (*ultro sagit-  
tis absolvit Diana latus*, 183). Kartu su nimfo-  
mis Diana šoka ratelio viduryje ir pralenkia  
jas visa galva:

<sup>8</sup> Aleksandra Veličkienė, *Antikos mitologijos žinynas*,  
Kaunas: Šviesa, 1995, 94.

In medio Diana choro, sociasque sorores  
Puniceis crinita comis supereminet alto  
Vertice: ne quae hilarem turbent obstacula  
cursum

Aurea prolixam subnectit fibula vestem.  
(199–202)  
(O Diana vidury ratelio seseris lenkia  
Aukšta galva, kurią dabina garbanos rausvos,  
O kad nebūtų kliūčių linksmai ratelyje šokti,  
Priseiga aukso sagtim savo ilgą, laisvą dra-  
bužį.)

Piešdamas išorinį Dianos paveikslą (ūgi, iš-  
vaizdą, plaukus, rūbus), Sarbievijus suteikia jai  
Vergilijaus *Eneidos* herojės Didonės bruožų:  
pūniški (rusvi) plaukai, aukštesnė už nimfas,  
auksinė sagtis prilaiko platus drabužį<sup>9</sup>.

Matyt, neatsitiktinai Sarbievijus pasirinko  
Dianą kaip išgalvotą ir bloga lemiančių rūmų,  
kuriuose ilgam turėjo būti sulaikyti Lecho ka-  
riai, valdovę. Jam buvo svarbi tamsioji, magiš-  
koji Dianos pusė. Tai patvirtina ir Sarbievijaus  
veikalas *Pagonių dievai (Dii gentium)*, kuria-  
me autorius rašo: „Manome, kad ta pati deivė  
buvo Hekatė, Mėnulis ir Diana“ (*Ita discimus  
eandem fuisse Hecaten, Lunam et Dianam*)<sup>10</sup>.

*Lechiadoje* Diana akivaizdžiai tapatinama  
su Mėnuliu:

Iamque per obliquum ter dena volumina ca-  
elum  
Finierat properis currens argentea bigis  
Cynthia, et exhaustum complerat lumine  
cornu,  
Puniceas induta faces [...]  
(248–251)

(Trisdešimt kartų danguj per nuožulnų  
skliautą prabėgo

<sup>9</sup> Plg. Sarb. *Lech.*, 202: Aurea prolixam subnectit fi-  
bula vestem; Verg. *Aen.*, IV, 139: Aurea purpuream sub-  
nectit fibula vestem.

<sup>10</sup> Maciej Kazimierz Sarbiewski, *Dii gentium (Bogo-  
wie pogan)*, Wrocław [i in.], 1972, 381.

Kintija, sidabrine vadinama, savo dvikinkiu  
Ir savąja šviesa pripildė išsemtąjį raga,  
Pasiėmus rausvus žibintus [...])

Sarbievijus Dianą-Mėnulį dar vadina Febe: „[...] tik dabar pirmą kartą Febė ruošiasi pasirodyti spinduliais skverbdamasi pro debes“ (*nunc unica primum / Ire parat radiis penetrans cava nubila Phoebe*, 267–268).

Vis dėlto pirmiausia ji yra burtininkė, apžavinti jaunuosius lenkus, įtraukianti juos į linksmybes, kuriose dalyvauja ne tik gražiosios nimfos, pati Diana, bet ir jos paskatinta visa salos gyvūnija ir augalija: paukščių chorai, medžių lapai, gėlių žiedai. Prisišokę jaunuoliai sukrenta žolėje, gaivinas vynu, o jų ginklai padėti ant žemės.

Karių poilsį pajavairina stebuklingos salos palestroje besigalynėjantys Kastoras ir Poluksas:

[...] gemini cum, dulcia, fratres,  
Pignora visuntur caro cum Castore Polux  
Exertare pares humeros alternaque late  
Brachia iactare et ficta certare palaestrā.  
(224–227)

([...] kai dvyniai, broliai malonūs,  
Eina rungčių, kartu su Kastoru rungias Poluksas,

Imasi už pečių ir kovoja klastingoj palestroj.)

Šių brolių dvynių (gr. Διόσκουροι) genealogiją bei funkcijas Sarbievijus aptarė veikale *Dii gentium*<sup>11</sup>. Kastoro ir Polukso pasirodymas mistinėje saloje sukuria autentiškumo išpūdį.

<sup>11</sup> *Op. cit.*, 470–474 Kastoras ir Poluksas taip pat minimi lenkų mitologijoje. M. Strijkovskis rašo: „Garbino Kastorą ir Poluksą, romėnų dievaičius, kuriuos vadino Lelū (*Lelusem*) ir Polelū (*Polelusem*), ir ligi šiol lenkus bei mozūrus, kai puotaudami gerai įkaušta, girdime šūkaujant „Lelium po Lelium“ (*Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, 542).

Lecho kariams – tai gerai žinomi Antikos herojai, kurių kovą jie stebi su nuostaba ir susidomėjimu.

*Lechiadoje* dažnai minimas karo dievas Marsas, mat abi pusės – lenkai ir turkai – ruošiasi kovai, ir tik nuo Marso priklausys, kokia bus tų kautynių baigtis. Veikale *Dii gentium* Sarbievijus išsamiai aptarė karo dievo genealogiją, funkcijas, epitetus<sup>12</sup>. *Lechiadoje* Marsas vadinamas „rūsčiuoju“ (*rigidus*), „tėvu“ (*pater*). Jis padeda turkams, žada burtininkui Jazyksui atpildą už burtus, kurie susilpnintų Lecho kariuomenę:

Sic ait: at Marsus: „Tantum, vir maxime,  
nostris

Aggredere auspiciis opus, haud invita sequentur

Munera, Lechiacas ut franget inertia vires“.  
(45–47)

(Šitaip pasakė, o Marsas į tai: „O vyre didysis,  
Tau padėti tai mūs pareiga, mielai tau padėsiu,

Ir neveiklumas tegu palaužia lechų galybę“.)

Poemoje trumpai paminimas mitas apie Marsą ir Venerą:

Hic tandem agnovit Veneris connubia Mavors  
(67)

(Čia pagaliau pažino Marsas meilę Veneros.)

Marsas simbolizuoja kovas, mūšius, pergalę ir mirtį, o Venera – meilę, gimimą, pradžią. Sarbievijaus poemoje šios dvi linijos nesusieina. Išvengę apgaulingų salos burtų, Lecho kariai sugrižta į kovos lauką.

<sup>12</sup> Sarbiewski, 1972, 91–97.

*Lechiadoje* svarbus vandens vaidmuo. Stebuklingi rūmai dėl žynio Jazykso burtų išskyla ežero viduryje:

[...] circumstant fluctibus altis  
Aequora, tum medias viridis discriminat undas  
Insula, et in liquido solidus stetit aequore  
campus.

(60–62)

([...] bangos nurimsta iš lėto,  
Ir vandenų vidury išskyla sala stebuklinga,  
Žemė tvirta tarp vandens, praskyrusi ežero  
gelmę.)

Antikoje į požemio pasaulį vėles surūdijusių laivelių kėlė apskuręs valtininkas Charonas<sup>13</sup>. *Lechiadoje* į paslaptinę salą, atsiradusią ežero vidury, gražiu spalvingu laivu plukdo burtininkas Jazyksas. Persikėlę per ežerą, Lecho kariai, kaip ir vėlės, paragavusios Letės vandens, pamiršta savo ankstesnį gyvenimą ir pareigas. Taigi Lecho karių kelionę į stebuklingą salą galima suprasti ir kaip kelionę į mirusiųjų pasaulį, iš kurio beveik niekas negrįžta.

Analogiškų sąsajų bei sutapimų būtų galima rasti ir daugiau, tačiau jie tik papildytų mintį, jog *Lechiadoje* sekama Vergilijaus *Eneida*. Tai nestebina, nes antikinių poemų imitacija sudaro esmingą Antikos recepcijos dalį Europos Naujųjų laikų literatūroje. Netikėtesni yra „rytietiškųjų“ ir krikščioniškųjų siužetų atspindžiai.

### **Torquato Tasso *Išvaduotoji Jeruzalė***

Kai kurie tyrinėtojai tarp *Lechidos* šaltinių greta *Eneidos* nurodo vieno žymiausių vėlyvo-

jo Italijos renesanso poetų Torquato Tasso (1544–1595) epinę poemą *Išvaduotoji Jeruzalė* (*La Gerusalemme Liberata*, 1581)<sup>14</sup>. Joje aprašoma, kaip kryžiuočiai, vadovaujami Godfrydo iš Bujono (Godfryd de Bouillon), apgula ir užima Jeruzalę. Kūrinyje jaučiama antikinių poemų įtaka, taip pat bandymas imituoti italų poeto Ludovico Ariosto (1474–1533) poemą *Pašėlęs Rolandas* (*Orlando furioso*, 1532). Temos pasirinkimą galėjo lemti XVI a. Italijai bei visai Europai iškilusi turkų užkariavimų grėsmė ir poeto siekis pateikti musulmoniškojo ir krikščioniškojo pasaulių konflikto analizę<sup>15</sup>.

Poemoje pasakojama, kaip Godfrydas iš Bujono, žemutinės Lotaringijos kunigaikštis, vadovavęs pirmajam Kryžiaus karui (1096–1099), siekia palaužti nekrikštų pasipriešinimą, tačiau dėl įvairių priežasčių ir atsitiktinumų patys geriausi riteriai pasitraukia iš jo stovyklos. Nepaisant visų vado pastangų, kryžiuočiams sunkiai sekasi gintis nuo saracėnų. Pagaliau įvairiomis gudrybėmis kariai priverčiami grįžti į stovyklą ir nugali nekrikštus.

Poemoje gausu romantiškų epizodų, burtų ir stebuklų aprašymų (užburtas miškas, stebuklingi veidrodžiai, pabaisos, sirenos, netikėti „pavirtimai“ ir „atvirtimai“). Įspūdingiausi epizodai susiję su riteriu Rinaldu, kuris patenka į gražiosios burtininkės Armidos pinkles. Armida yra mago Idroasto giminaitė. Vykdydama dėdės, kuris nori sumažinti kryžiuočių pajėgas, valią, ji išvilioja iš stovyklos pačius geriausius

<sup>13</sup> Plg. Verg. *Aen.*, VI, 295–316.

<sup>14</sup> Stanisław Windakiewicz, *Epika polska*, Kraków, 1939, 142–143; Mirosław Korolko, „Sarbiewski i jego *Liryki*“, *Maciej Kazimierz Sarbiewski, Liryki*, XXXVIII.

<sup>15</sup> Józef Heistein, *Historia literatury włoskiej*, Wrocław [i in.], 1979, 107–108.

kryžiuočių riterius. Pagaliau burtininkės kerams neatsilaiko ir Rinaldas – narsiausias kryžiuočių riteris. Jis su Armida atsiduria tolimoje okeano saloje, kur jie abu maloniai leidžia laiką. Tuo metu kryžiuočiams sekasi vis blogiau. Įspėtas dangaus pasiuntinio, kad kryžiuočiai nelaimės, jei pas juos negrįš Rinaldas, vadas Gotfrydas siunčia riterius ieškoti jų bendražygio. Gerasis burtininkas pasako jiems, kaip surasti Rinaldą ir kaip jį išlaisvinti iš meilės kerų. Burtininkas įteikia riteriams auksinž rykštelį, su kuria jie galės apsiginti nuo visų kelyje sutiksimų pabaisų, ir lygų kaip veidrodis skydą, į kurį pažiūrėjęs Rinaldas išsigydys nuo meilės Armidai. Grįžęs į kryžiuočių stovyklą, Rinaldas padeda nugalėti priešus ir užimti Jeruzalę.

### Magiškieji Rytų menai

Skaitant išlikusį *Lechiados* fragmentą aki-vaizdžiai matyti, kad Sarbievijus jame panaudojo Tasso poemos magiškuosius „motyvus“ – burtus, stebuklus, kerėjimus. Tasso poemoje veikia burtininkas Idraotas (it. *Idraote*), *Lechiadoje* – Jazyksas. Idraoto paskatinta Armida suvilioja kryžiuočių riterį Rinaldą, be kurio kryžiuočiai patiria vieną pralaimėjimą po kito; *Lechiadoje* Diana priverčia Lecho karius pamiršti mūšį su bistonais, dėl to lenkai gali pralaimėti mūšį. Armida nugabena Rinaldą į stebuklingą sodą, kuriame riteris užmiršta savo pareigas:

Klaidžius miškų praėjimus palikę,  
Jie įžengė į pasakišką sodą.  
Čia pievos vis po lygumas išdrikę,  
Ir ežerai ramiai dūmoja savo godą,  
Margiausios gėlės paupiuos pabirę –

Žavėjo visa tai keleivio protą,  
Ir juo labiau tai pavergė jausmus,  
Kad buvo vien stebuklas nuostabus.

(*Gerus. liber.*, XVI, 9)<sup>16</sup>

Panašiam užburtame sode atsiduria ir Lecho kariai, atvykę į netikėtai ežere prie Gniezno iškilusią salą:

Circum prata virent late florumque iuventa  
Pullulat acclives praetexens gramine ripas.  
Planitiesque soli viridis, quam poma coronant

Aurea connexis fulvo velut aggere ramis.

(*Lech.*, 91–94)

(Pievos plyti plačiai, ir gėlių daigai jau paugę

Stiebiasi ir žaluma uždengia upės pakrantes.  
Žemės žalios lyguma, kurią tarsi pylimu dengia

Vaisiai geltona spalva, ir vaismedžių šakos supintos.)

Ir Tasso, ir Sarbievijus piešia panašius stebuklingos salos vaizdus, kur žmonės pamiršta visus rūpesčius ir gėrisi matomais bei girdimais malonumais:

Atrodė mums (tikri ir pramanyti  
Dalykai maišos), jog gamta sukūrė  
Tą visą grožį, meistro pamatyti  
Jie atgimė naujai ir mus užbūrė.  
Ištis sunku net žmogui pasakyti  
Kad medžiai tiek spalvų ir galios turi:  
Jie nuolat žydi ir naujus vaisius  
Brandina nuolat per visus metus.

(*Gerus. liber.*, XVI, 10)

<sup>16</sup> Cit. iš: Živilė Nedzinskaitė, *Epo elementai M. K. Sarbievijaus poezijoje*, bakalauro darbas, Vilnius, 1996, 46. Darbas saugomas VU Klasikinės filologijos katedroje. Tai vienintelis eiliuotas Ž. Nedzinskaitės vertimas. Kiti vertimai – šio straipsnio autorės.



Mirantur variis halantem floribus hortum,  
Purpureosque metunt flores, tenuisque per  
arva

Invisunt avidi ludentia murmura fontis.  
(*Lech.*, 245–247)

(Žavisi jie kvapais, pripildžiusiais žydintį sodą,  
Skina raudonas gėles ir nustebę klausosi go-  
džiai,

Kaip šaltinio vanduo per lanką tyliai gurgena.)

Stebuklingoje saloje, į kurią Armida nusi-  
neša Rinaldą, tarsi rojuje gieda paukščiai, už-  
liūliuodami besiklausančius ir suteikdami  
jiems nuostabių išgyvenimų:

O paukščiai medžiuos čiulba tarsi rojui,  
Jie linksmina ir žavi mūsų ausį,  
Vėjelis judina lapus ir medžių gojų,  
Čia nuostabius garsus klausydamas pagausi.  
Jie tylėsi, kada čiulbėti paukščiai nepajoja,  
Kai jie nutils, žavėtis tyluma tu nepaliausi.  
Ir nežinau, kiek kas čia pastangų padėjo,  
Kad muzika be perstojo skambėjo.

(*Gerus. liber.*, XVI, 12)

Sarbievijaus *Lechiadoje* iš dangaus sklin-  
dančius garsus atkartoja ežero gelmė:

Nubila concentu sonuērunt, vocibus aerae  
Collusere leves citharaeque lyraeque patentem  
Implevère lacum: subitis clangoribus actum  
Lusis in obversis agitatum fluctibus aequor.

(*Lech.*, 145–148)

(Štai iš plačių debesų suskambėjo muzika  
garsiai,

Lyrų, kitarų garsai pripildė ežero tylą,  
Vėjas pagavo garsus ir juos išnešiojo aplinkui,  
Ir iš gilių vandenų atsiliepė tolimas aidas).

Vaduoti Rinaldo atvyksta du vyriausiojo va-  
do Gotfrydo pasiūsti riteriai. Vienas iš jų,  
Ualdas, norėdamas sugėdinti Rinaldą ir pa-  
skatinti jį vėl stoti į mūšį, sako:

Kokiam sapne, Rinaldai, tu miegi? Kas širdį,

Kas tavo narsą šitaip nukamavo?  
Juk dar tavųjų žygių šlovę tebegirdi  
Draugai ir priešai, vadas mūsų tavo  
Pagalbos laukia, pergalė mums spindi,  
Jei kris Jeruzalė daugiau neatsigavus.  
Ir tavo kardas čia labai svarbus,  
Tegu nuo jo tvirtovė nekrikštų pražus.

(*Gerus. liber.*, XVI, 33)

Panašiai *Lechiadoje* į stebuklingoje saloje  
užgaisčius ir karą pamiršusius jaunuolius kreipia  
Lecho sūnus Vizimiras:

Magnanimi proceres, quae vos ludibria ficto  
Decepere loco? cognoscitis otia? quinam  
Lechiadum populata animos invisita voluptas?

Sarmaticus nostras stridor crebro atterit aures,  
Invictos vicere doli? quas cessit in auras  
Telorum horrendus stridor. Vos sibilus aerae  
Mulcebat tenuis, pudor! heu pudor! Arma,  
iuventus,

Arma, viri, renovate ruat neglecta voluptas!  
Primus in arma voco.

(*Lech.*, 305–314)

(Kilnūs didvyriai, kokia apgaulė jus suviliojo  
Ir sulaikė saloj išgalvotoj? Ar ten pailsėjot?  
Koks malonumas staiga užvaldė širdis le-  
chiečių?

Gal sarmatų šlovės garsai jums atėmė  
klausą?

Nenugalėtus klausa nugalejo? Kodėl neiš-  
girdot,

Kaip vaitoja išvargę kraštai? Jus švelnūs vė-  
jeliai

Ten glamonėjo. Baisu! Prie ginklų kviečiu  
jus, jaunuoliai.

Imkitės ginklų, kariai, užteks tų tuščių ma-  
lonumų,

Aš jus į mūšį šaukiu.)

Taigi iš Tasso poemos *Išvaduotoji Jeruzalė*  
Sarbievijus į *Lechiadą* įpina burtų ir stebuklų  
pasaulį. Abiejose poemose lemiamas mūšis su-  
stabdomas burtais, kariai nuviliojami į užbur-  
tą salą. Tasso poemoje tai padaro Armida, *Le-  
chiadoje* – burtininkas Jazyksas ir Diana. At-

gal į mūšį karius gražina atsiųstieji pasiuntiniai, nors jiems tai padaryti be galo sunku. Rinaldas sugrižta į kovą pasižiūrėjęs į draugų atneštą veidrodinį skydą ir pasibaisėjęs savo, meilužio, išvaizda. Sarbievijaus kūrinyje karius į mūšio lauką sugražina valdovo Lecho sūnus Vizimiras, šitaip išgelbėdamas juos nuo pražūties apgaulingoje saloje.

## **Renesanso ir Baroko literatūrinių tradicijų atspindžiai**

Sarbievijus buvo gerai susipažinęs ne tik su antikinė literatūra, bet ir su Viduramžių, Renesanso ir Baroko svarbiausiais literatūros veikalais bei tendencijomis. XVI a. pabaigoje literatūrologai pabrėžia keletą dalykų. Visų pirma – perėjimą nuo puošnaus, retoriniais periodais pagrįsto Cicerono stiliaus prie glausto, talpaus, sentenciško Senekos ir Tacito stiliaus imitacijos<sup>17</sup>. Filosofijoje Platono kultą keičia neoplatonizmas.

Neoplatoninis sąjūdis apėmė susidomėjimą ne tik paties Platono raštais, bet ir tokiais jo sekėjais vėlyvojoje Antikoje kaip Plotinas ir Jamblichas, *artimesniais misticizmui bei magijai [išskirta cituojant]*. Susidomėjimas „okultine filosofija“ (kitaip tariant, „magija“) ir „gamtos filosofija“ (šendien vadinama „tiksliaisiais mokslais“) išaugo galbūt todėl, kad šios studijos, kurios anuomet dar nebuvo atsiskyrusios viena nuo kitos, teikė galimybę pabėgti nuo rūpesčių pilno žmogaus pasaulio.<sup>18</sup>

<sup>17</sup> Moris W. Croll, *Style, Rhetoric and Rhythm*, edited by J. Max Patrick and Robert O. Evans, Princeton, New Jersey, 1966, 9.

<sup>18</sup> Peter Burke, *Renesansas*, iš anglų kalbos vertė Laurynas Katkus, Vilnius, 1992, 70.

*Lechiadoje* vaizdingai aprašyti burtininko Jazykso sukurti krištolu, auksu ir sidabru spindintys rūmai atitinka Baroko epochos estetiką ir jos topiką, kur dažniausiai minimi: vanduo, šaltiniai, sodas, auksas, sidabras, krištolas, sapnas, gyvenimas, mirtis ir t. t.<sup>19</sup>

Lenkų mokslininkas Stanisławas Grzeszczukas šiuos įvaizdžius vadina Baroko literatūros „žodžiais – raktais“ ir lenkišką Tasso poemos vertimą vertina kaip baroko stiliaus mokyklą<sup>20</sup>.

Taigi Sarbievijaus *Lechiadoje* galime išvelti mažiausiai tris imitacijos šaltinius. Pirma, antikinių epinių poemų tradiciją, ypač sekimą Vergilijaus *Eneida*. Antra, Renesanso poemų įtaką, kai antikinių poemų *loci communes* buvo papildomos naujųjų laikų realijomis. Trečia, Baroko poetikos ir estetikos atspindžius, kai įsivyravo tuo metu būdingos, netikėtumais, persikūnijimais, paradoksaus bei antitezėmis paremtos žodinės raiškos formos.

Nors Sarbievijus literatūros istorijos pirmiausia minimas kaip lyrinės poezijos lotynų kalba kūrėjas, tačiau *Lechiada* rodo, jog jis buvo įvaldęs ir epikos meną, turėjo ambicijų sukurti Lenkijos istorijai skirtą epinę herojinę poemą.

Išlikęs Sarbievijaus poemos fragmentas leidžia matyti, kaip plėtojosi antikinės epinės poezijos tradicija, kokių įtakų bei pokyčių ji patyrė ir kaip pati veikė Baroko literatūros Europoje žanrinę bei poetinę raišką.

<sup>19</sup> Helikon Sarmacki. *Wątki i tematy polskiej poezji barokowej*, wybór tekstów, wstęp i komentarze Andrzej Vincenz, Wrocław [i in.], 1989 [Biblioteka Narodowa, seria I, Nr. 259], XIV–CX.

<sup>20</sup> Stanisław Grzeszczuk, „Piotra Kochanowskiego poemat o ‘Wojnie pobożnej’“, *Piotr Kochanowski, Torquato Tasso, Gofred abo Jeruzalem wyzwolona*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1968, 25–27. Verta pabrėžti, kad P. Kochanowskio eiliuotas T. Tasso poemos vertimas į lenkų kalbą (1618) buvo trečias Europoje po vertimų į ispanų ir anglų kalbas.

## MATHIAS CASIMIRUS SARBIEVIJUS' *LECHIAS*: SEARCH FOR THE SOURCES AND EPICAL TRADITION

Eugenija Ulčinaitė

### Summary

Three sources of imitation can be distinctly traced in Sarbievijus' poem *Lechias*. One of the sources can be ascribed to the tradition of the epic poetry, especially, to the author's adherence to Vergil's *Aeneid*. The second source of imitation can be noted in the influence produced by the poetry of the Renaissance, when the *loci communes*, qualifying the antique poetry, used to be replenished by the attributes typifying the new times. The third and final influence was produced by the poetics and aesthetics of the Baroque, when the forms of verbal expression, filled with unexpected transformations, paradoxes and antitheses, held sway.

Though Sarbievijus entered the history of literature first of all as a creator of the lyric poetry in Latin, his *Lechias*, though, testifies to the fact that he had also mastered the rules of the epic art, and that he had cherished the ambitions to create a heroic epic poem based on the history of Poland.

The extant fragment of Sarbievijus' poem *Lechias* sheds light on the development of the tradition of the antique epic poetry in Europe as well as on the influences and changes that tradition had undergone. Those influences and changes, on the other hand, had affected the movement of the poetic expression of the genres of the literature of the Baroque in Europe as well.

Gauta 2005 10 01

Priimta publikuoti 2005 10 11

*Autorės adresas:*  
Klasikinės filologijos katedra  
Vilniaus universitetas  
Universiteto g. 5  
LT-01513 Vilnius  
El. paštas: [klasik.fil@flf.vu.lt](mailto:klasik.fil@flf.vu.lt)